

GUSTAF PETRÉN:

Skattesystemets sammanbrott

Skattesystemet har brutit samman och några detaljändringar hjälper inte längre, konstaterar regeringsrådet Gustaf Petré. Systemet diskriminerar de mest arbetsvilliga i samhället. Det kan inte vara rimligt att produktivt arbete beskattas så hårt, medan spel och dobbel kommer lindrigt undan.

Kapital i nyttig verksamhet beskattas kraftigt, medan ofruktbart kapital placerat i taylor och frimärken undgår beskattning. Allt flera begränsar sin arbetsinsats och den industriella produktiviteten sjunker. Via inkomst- och förmögenhetsskatter, moms och arbetsgivaravgifter överförs närmare 55 % av bruttonationalprodukten till det allmänna. Beroendet av bidrag ökar, och det blir allt svårare att med demokratiska medel leda utvecklingen in på nya banor.

För någon tid sedan diskuterade två ledande ekonomer huruvida det svenska skattesystemet höll på att bryta samman eller om det redan hade brutit samman. Frågan är ganska akademisk. Att det inte fungerar på ett samhällsekonomiskt rimligt sätt är klart. Eftersom alla politiska partier – om än i varierande grad – är ansvariga för utvecklingen, är det ingen i ledande ställning som vill se sanningen i ögat. Man glider undan med tal om olika detaljändringar i systemet vilka saknar betydelse för saken i stort. Vi har helt enkelt låtit utvecklingen föra oss in i en återvändsgränd. Inget politiskt parti har kraft eller mod att visa hur vi skall ta oss ur den.

Dilemmat är, kort uttryckt, att man tror sig kunna på en gång skattevägen frånta den arbetande befolkningen mer än hälften av vad de jobbar ihop och låta alla leva i ett relativt öppet samhälle där var och en i princip har handlingsfrihet inom mycket vida gränser. Dessa två huvudlinjer kan möjligtvis gå att kombinera i en övergångsfas innan alla medborgare kommit till full insikt om det ekonomiska systemets verkningar för dem själva. När de väl kommit underfund därmed, tar den mänskliga naturen ut sin rätt. Man inrättar sig efter systemet på sådant sätt att man får bästa möjliga ekonomiska utbyte för egen del och är ointresserad av följderna för helheten.

Vi har nått därhän att mer än hälften av bruttonationalprodukten tas om hand av det allmänna. Denna överföring av enskilda tillgångar till det allmänna har åstadkommit genom ett skattesystem byggt upp i tre led. Först tog man till den direkta inkomst- och förmögenhetsbeskattningen. Den har suc-

cessivt skärpts genom att mindre statliga inkomstkattesänkningar mer än uppvägts av kommunala inkomstskattehöjningar. Sedan lade man skatt på omsättningen av varor och tjänster. Momsen har kommit upp till drygt 20 %. När man icke kunde komma mycket längre dessa vägar, lade man skatt direkt på arbetet i form av avgifter av olika slag, vilka stigit till storleksordningen 35 % av lönesumman. Den som icke har någon arbetsgivare som betalar avgifterna får själv erlägga dessa av den ersättning han får ut för sitt arbete. Detta system ledde till den välkända sk Pompeipossa-effekten.

Bortemot 55 % av bruttonationalprodukten överför det allmänna med utnyttjande av främst dessa tre skattevägar till sig. Mer än hälften av dessa miljarder brukas till omfördelning mellan medborgarna, dvs de används för att täcka sådana levnadskostnader till vilka medborgarna icke anses kunna själva skaffa medel. Självfallet uppstår det ett icke ringa svinn i en så stor omfördelningsapparat, först för att få in alla pengar och sedan för att genomföra omfördelningen till dem som enligt de beslutandes mening skall ha pengarna, grupper som sjuka, pensionärer, barn, studerande, arbetslösa, låginkomsttagare, ensamstående med barn osv. I stort når man på detta sätt en bra bit på väg mot den sociala utjämning som vi alla starkt bejakar.

Arbetsgivaravgiften kringgås

Tyvärr måste frågan ställas: Kommer det jättemaskineri som det svenska skatte- och

bidragssystemet utgör att fungera mycket länge till? Vi skall som svar ta ett starkt för-
enklat exempel, som dock ger ett för våra resonemang tillräckligt precist resultat.

Vi utgår från att den eftersträfvade likstäl-
ligheten i huvudsak genomförts – även om
det i praktiken är en bit kvar – dvs alla
arbetande har ungefär lika timlön, låt oss
säga 50 kr. En person behöver för något
ändamål hjälp av en annan person under en
timme. Man tycker då att de skulle kunna
byta jämnt över, så att den som behövde
hjälpen avstod från en timlön, vilken gick till
den andre. Så är det emellertid ej. Låt oss
anta att båda betalar hälften av sina totala
inkomster i direkt skatt. Det vill säga att den
som får 50 kr för jobbet får avstå 25 kr i
direkt skatt till det allmänna. Den som skall
få arbetet utfört kan emellertid icke klara sig
med att betala dessa 50 kr. På detta belopp
måste göras ett påslag för omkostnaderna i
den verksamhet som den som utför arbetet
bedriver. Han har kanske ett kontor, måste
ha telefon, hålla sig med bokföringshjälp
och ha vissa kostnader för marknadsföring-
en av sina tjänster. Han lägger på 30 % för
sådana kostnader. Sedan skall 35 % tas ut i
sociala avgifter på lönebeloppet. Priset för
det utförda arbetet skall slutligen beläggas
med 20 % moms. Den som behöver få arbe-
tet gjort kommer billigt undan om han slip-
per betala mer än 100 kr. För att kunna ge
ut dessa 100 kr måste han skaffa sig en in-
komst av 200 kr. För att sålunda få arbets-
hjälp en timme måste den betalande själv
arbeta i 4 timmar. Man kan också uttrycka
saken så att, för att den som gör arbetet skall
få behålla 25 kr för egen konsumtion, måste

den andre förtjäna 200 kr. Mellanskillnaden 175 kr är, bortsett från påslaget på 15 kr, den avgift på omsättningen av tjänster som det allmänna betingar sig genom olika skatteremedier.

Medborgarna upptäcker mycket snart dessa ekonomiska realiteter. Vårt exempel är starkt standardiserat. I verkligheten kan siffrorna variera både uppåt och nedåt, men exemplet återger i stora drag vad som sker när en skattebetalare anmodar en annan om en tjänst, om lagens regler följs till punkt och pricka av dem båda. Men gör de så?

Som redan sagts, den mänskliga naturen förnekar sig inte. Medborgarna försöker var och en i sin stad att undvika dessa för deras privata ekonomi tråkiga konsekvenser. Det sker på olika vägar, lagliga och olagliga. En utväg är att man helt enkelt återgår till det förmonetära systemet, dvs till bytesekonomi. Man slopar penningen som hjälpmedel och byter i stället för i pengar i varor och tjänster. En omfattande sådan byteshandel förekommer i dagens Sverige. Skattemyndigheterna får ytterst sällan tillfälle att infoga dessa transaktioner i sitt räknande i kronor och ören. De blir oregistrerade.

Den vanligaste metoden är sannolikt det rena skattefusket, dvs ingendera parten fullgör sina plikter som skattebetalare: Jag betalar 50 kr, Du får 50 kr och därmed är saken ur världen. Det är icke någon hemlighet att det på ett stort antal områden tillgår på detta sätt, när en medborgare har behov av en annans hjälp och båda parter är fysiska personer. Skattemyndigheterna står här inför i det närmaste oöverstigliga svårigheter, så länge icke en samhällsordning etableras, där

den personliga integriteten underordnas beskattningskontrollens krav. Båda parter i varje sådan transaktion har nämligen i stort sett samma intresse av att förhindra att skattemyndigheterna får insyn i vad som skett. Vad de kan göra är i huvudsak att skönmässigt höja taxeringarna för personer, vilka av yttre omständigheter att döma kan förmodas ha högre inkomster än de uppgivna.

Hur stor del av den svenska bruttonationalprodukten som på detta sätt ligger utanför den bokförda och beskattade omsättningen är svårt att säga. Är det för djärvt att gissa att något tiotal procent av omsättningen i detaljhandeln består av medel, som genom skattefusk tillförts den enskilda konsumtionen i stället för att rätteligen gå till offentlig konsumtion.

Gör-det-själveffekten

Ett annat fenomen är gör-det-själveffekten. Om vi tar vårt exempel, blir det ju mycket billigare för den som behöver arbetet utfört att göra detta själv. Han avstår då visserligen från sin egen timförtjänst 50 kr men, då den är ett marginellt inkomstbelopp varav 40 kr går i skatt, förlorar han kanske i verkligheten bara 10 kr. Låt oss säga att det tar två timmar för honom som icke-yrkeskunnig att själv göra jobbet. Då blir kostnaden för honom icke mer än 20 kr att jämföras med de 200 kr han eljest behövt arbeta ihop. Härtill kommer att han i många fall överhuvud icke behöver avstå från någon inkomst. Han kan med bruk eller missbruk av de olika möjligheter lag och avtal ger honom helt lugnt stanna hemma och utföra arbetet utan något

lönebortfall. Hans ev bibehållna löneförmåner tas givetvis ur den sk produktionen och betalas ytterst av övriga medborgare.

De här beskrivna företeelserna får också långtgående verkningar på den sociala strukturen. Alla yrken där den personliga arbetsinsatsen utgör huvudingrediensen, t ex alla olika slag av hantverk, dör snabbt ut. Ingen har råd att mer än någon enstaka gång anlita en annans arbetskraft på de villkor samhället föreskriver. Man måste gå över till massproducerade varor där arbetsinsatsen per styck och därmed arbetskostnaden blir liten. Den sociala effekten av att det blir ekonomiskt fördelaktigare att icke göra det arbete för vilket man är utbildad och anställd, utan i stället fuska i alla möjliga andra yrken är också destruktiv. I längden kommer själva grunden i vårt ekonomiska system, som bygger på en rationell arbetsfördelning, att svikta.

Allvarlig är också konkurrensnedvridningen. Företag som arbetar lagligt och fullgör alla skattekrav kan icke konkurrera med de mera fördomsfria som på ett eller annat sätt hoppar över en eller flera skatter. Även de seriösa företagen kan, om de inte ger upp och lägger ned sin verksamhet, tvingas ut på olovliga vägar, som de egentligen icke vill beträda, för att överleva.

Arbete beskattas hårdast

Tyngdpunkten i ett beskattningssystem som det svenska ligger på beskattningen av det produktiva arbetet. Denna skatteälla är den alla andra överskuggande. Särskilt belastas det arbete som utföres hos större enheter,

hos offentliga arbetsgivare eller arbetsgivare med en mängd anställda, som måste följa reglerna. Det är från dessa källor huvuddelen av de medel inflyter, som sedan brukas i den offentliga apparaten antingen för gemensamma ändamål eller för omfördelning mellan invånarna och för deras konsumtion. Särskilt hårt beskattas den som gör en extra insats och arbetar utöver det genomsnittliga. Inkomst av sådant arbete drabbas av de marginella skattesatserna och konfiskeras i det närmaste. Däremot är inkomst av brottslig verksamhet självfallet fritagen från skatt. Detsamma gäller inkomster av spel och dobbel, som beskattas efter en mycket lägre skala än inkomst av arbete. Skörlevnad tillhör också de skatteprivilegierade sysselsättningarna.

Med tillämpning av enahanda grundsatser förmögenhetsbeskattas kapital som är insatt i nyttig verksamhet mycket hårt, medan kapital som placeras i tavlor, frimärken, ädla metaller eller andra icke produktiva objekt undgår beskattning.

Att skattetrycket på detta sätt läggs på det hederliga arbetet är ofrånkomligt, då det är där det finns något att hämta. Men man kan inte blunda för de allvarliga konsekvenserna härav på sikt. Icke minst det nära nog konfiskatoriska förfarandet gentemot varje extra insats verkar förödande. Skattesystemet diskriminerar de mest arbetsvilliga, de ur produktivitetssynpunkt värdefullaste i samhället. Deras insatser kan icke avvaras, om det skall bli några medel till fördelning mellan dem som har en svagare ställning. Man hårdexploaterar den arbetsföra, arbetsberedda och arbetsmotiverade gruppens soli-

daritet med övriga medborgare. Vad som sker i dag – i årets avtalsuppgörelse – är att man begär att den stora massan arbetande skall sänka sin levnadsstandard bl a i syfte att stora icke arbetande grupper standard skall kunna hållas på oförändrad nivå.

Gunnar Nilsson i LO har i den allmänna debatten väckt detta problem. Han möttes av ivriga hyschanden. Saken är så obehaglig för de politiska partierna att man icke får tala om den. Men problemet kvarstår. Det kan ej sopas under mattan. När den totala produktionen minskar – till icke ringa del därför att beskattat arbete är så olönsamt – vem är det då som skall skära ned sin standard: är det de arbetande eller är det den andra gruppen, som i realiteten lever på det de arbetande avstår till gemensam fördelning?

Olönsamt att arbeta

Det allvarliga i den situation, där vi i dag hamnat, är att det av så många, med allt fog, upplevs som ganska meningslöst att arbeta utöver vad som erfordras för att man skall känna trivsel i tillvaron. Den kaka som finns att dela blir oavslutligen mindre. Utlandslån kan blott kortvarigt dölja sanningen. Möjligheten för dem som fyllt 60 år att övergå till halvtidsarbete utan någon inkomstreduktion att tala om är ett gott exempel på den aktuella politikens inriktning. Ersättningen för den halva tid, som den 60-årige arbetstgaren ej arbetar utan kan bruka för att förkovra sin privata konsumtion, får han ju från övriga arbetande i landet.

Bakom nuvarande ordning ligger utjäm-

ningstanken. Man vill så långt möjligt uppnå att alla arbetande såväl som de som ej är verksamma skall leva under liknande villkor. Detta kan givetvis ej uppnås på annat sätt än genom att de som befinner sig i produktionen får avstå från delar av vad deras arbete inbringar dem. Dilemmat är hur vi skall både kunna låta dem som arbetar få behålla så mycket att de stimuleras att fortsätta sitt arbete och samtidigt åstadkomma den långtgående utjämning som så gott som alla uppfattar som socialt riktig och också rättfärdig.

Vad som nu händer är att människorna efterhand upphör att spela med enligt de av de styrande i demokratisk ordning uppgjorda reglerna. För många av de arbetande ter sig systemet icke rättvist. De är icke beredda att avstå så mycket som måste fordras av dem om den önskade utjämningen skall komma till stånd. De sätter sig till motvärn och försöker för egen konsumtion behålla mer än de har rätt till. På detta sätt hindras den ekonomiska jämlikheten att förverkligas. Stora grupper undandrar sig systemet med skatteflykt och skattefusk som parallella hjälpmedel. Olikheterna i konsumtionsförmåga som härigenom uppkommer beror av de skattskyldigas varierande möjligheter att hålla sina skatter nere. Att bereda sig väsentligt bättre konsumtionsstandard genom ökade arbetsinsatser går knappast men väl genom skattemanövrar. Många vill t o m göra gällande att vår ekonomi fungerar blott tack vare alla de läckor som finns. Gjordes systemet vattentätt, skulle ekonomin stagnera. Hur mycket överdrift som ligger i detta påstående är svårt att säga.

Sjunkande produktivitet

Så mycket är klart att många arbetsföra enskilda funnit det mest lönsamt att göra en tämligen begränsad arbetsinsats och sedan låta det allmänna, dvs skattebetalarna, fylla ut vad som i övrigt erfordras för att nå upp till den genomsnittsstandard som det allmänna lagt fast för medborgarna. Fler och fler inrättar sig successivt härefter. Man begränsar sin egen arbetsinsats i hopp om att övriga skall arbeta ihop det som behövs för att jag själv skall föra en dräglig tillvaro. Ibland kostar man på sig en ideologisk överbyggnad om att det finns andra och värdefullare livskvaliteter än arbete. I längden blir det allt färre som är villiga att arbeta för att leverera in de för denna omfördelning nödiga skattemedlen.

Effekter av detta slag gör sig givetvis endast långsamt märkbara och på sikt. Men den nedåtgående tendensen är lätt att spåra. Den industriella produktiviteten befinner sig sedan något år på väg utför. Arbetsinsatsen per arbetande sjunker. Det finns icke någon större innovationskraft. Ingen uppmuntras heller att ägna sig åt nyetablering. Skulle man lyckas och få i gång en framgångsrik verksamhet med hjälp av duktiga medhjälpare, försätter man sig i den situationen att man får ett socialt ansvar för sina medarbetares fortsatta sysselsättning. Det överskott som verksamheten kan ge gör det allmänna anspråk på för sina syften. Man talar om den tyska industrialiseringen i slutet av förra århundradet som en Gründerperiod. Vi befinner oss i den motsatta fasen, där nygrundande småningom upphör. Tyskarna talar redan om "Schwedisierung". De

etablerade massmediakrafterna har också lyckats framställa den ekonomiska framgången och därav följande välstånd som något i det närmaste moraliskt förkastligt.

Svaret på den inledningsvis ställda frågan, om vårt skattesystem med tillhörande bidragsordningar har brutit samman, är givetvis beroende på omfattningen av de tendenser som beskrivits i det föregående. Dessa företeelser är i huvudsak ej statistiskt mätbara. Det går därför inte att anföra absoluta tal eller ange storleken av det som går utanför det legala systemet i procent av den totala verksamheten i landet. Att den gråa delen befinner sig i ständig ökning både relativt och absolut är dock klart, liksom att samhällets motmedel i huvudsak är ineffektiva. Inga tecken tyder heller på en vändning.

Redan nu är uppenbart att de tillgängliga medlen för den löpande utjämningen är otillräckliga. Både stat och kommun lånar årligen tiotals miljarder bl a för att få fram de medel som erfordras för utdelningen till bidragstagarna. Vidare talas om ytterligare höjningar av skatter och avgifter som kommer att leda till en fortsatt spridning av de ovan redovisade företeelserna utanför det officiella systemet.

Ett viktigt inslag i bilden, som borde nämnts tidigare, är att bidragsordningen efterhand måste brukas också för att åstadkomma utjämning inom det arbetande kollektivet. Även en arbetande med relativt låga inkomster belastas med stora skatter. Han trycks därigenom ned under jämlikhetsnivån men höjs åter upp till den genom bidrag, tex i form av livsmedelssubventioner och hyresbidrag. Likaså sker en utjämning

inom den icke arbetande sektorn med hjälp av beskattning, i det att vissa former av bidrag görs skattepliktiga. På detta sätt återgår delar av bidragen till det allmänna skattevägen. Omfördelningssystemet omfattar sålunda alla. Alla betalar, alla får, men i olika proportioner. Det finns många möjligheter för den företagsamma och fördomsfria att tillskansa sig större bidrag eller mindre skatt än han enligt den lagstadgade ordningen egentligen har rätt till.

Så småningom sprider sig i denna värld något av en stämning rädde sig den som kan. Dvs det moraliska trycket att av samhällslojalitet följa lagbuden – vilket är en nödvändighet därest en ordning av det slag vi har skall fungera – försvagas och går mot sin förintelse. Hur långt vi har kommit i denna utförsbacke är svårt att säga. Rutschningen nedför befrämjas av den normupp-lösning hos de yngre generationerna som pågått under de senaste årtiondena. Den allmänna moraluppfattningen om att man bör lyda samhällets lagar har successivt undergrävt. När betydande ekonomiska fördelar lockar om man ej följer samhällets regler, blir det därför numera fler som faller för frestelsen än det var tidigare.

Ingenting talar för att någon ändring i de utvecklingstendenser som här beskrivits skulle vara på väg. Spörsmålet är nu varthän dessa leder.

Var och en med historiska insikter vet att inget samhällssystem varat evinnerligen. Alla ha gått sin upplösning till mötes och ersatts av nya. Vårt utgör därvidlag inget undantag. De politiskt ledande synes dock blunda inför lagets allvar. De fortsätter att

administrera en alltmer desorganiserad ekonomi.

När man sätter till en stor utredning som skall få fram ett helt nytt skattesystem, blir resultatet förslag om några små nya lappar på det brokiga lapptäcket. I de stora sammanhangen är förslagen helt likgiltiga. De kan inte påverka det allmänna klimat som har skildrats. Enda botemedlet tycks vara att det allmänna lånar pengar utomlands för att fylla i alla hål, där skattemedlen inte räcker.

Ökat bidragsberoende

Medborgarna i gemen är via bidragsordningarna ekonomiskt så starkt uppknutna till det nuvarande systemet att det ter sig nästan omöjligt att tänka sig någon radikal förändring beslutad i demokratisk ordning. När en väljarmajoritet lever av subventioner som man beviljat varandra även för baskostnader som livsmedel och bostäder, finns det ingen riktig vilja att våga sig ut i experiment, som skulle kunna minska de trygghetsskapande understöd och bidrag som systemet i utjämnande syfte tilldelar ett folkflertal. Dessutom, de grupper, som behöver bidrag från de arbetande i produktiva åldrar för att uppehålla sin standard, ökar oavslåteligen i antal. Det är inte pensionärer och förtidspensionärer utan även alla som skall omskolas eller som av sjukdom eller andra skäl icke kan eller stundom icke vill delta i produktionen.

Alla skall försörjas av folkhushållet i stort. De blir i en demokrati oerhört inflytelsrika väljare som kan effektivt förhindra varje omläggning av systemet som de tror försvagar

deras ställning. Konklusionen synes närmast bli den att, efterhand som allt fler blir beroende för sitt livsuppehälle av offentliga fördelningsmedel, desto svårare blir det att med demokratiska medel leda utvecklingen in på nya banor. Ett alternativ är att de sk knegarna, av vilka man bara fordrar mer och mer, småningom kommer att på ett eller annat sätt säga stopp: skall vi fortsätta att jobba så här, vill vi ha större behållning av våra insatser. Ett annat är att kontrollmekanismerna måste göras så inträngande och närgångna att tillvaron blir obehaglig. Kommer medborgarna att acceptera ett dylikt samhälle för att få åtnjuta den utjämning som icke kan säkerställas på annat sätt? Vi kan också snabbt ledas in i den helsocialistiska staten, där samhället ensamt bestämmer över individerna.

Demokratin i Sverige kommer här att ställas inför sitt stora prov. Redan nu bygger samhällsekonomin på att mer än 25 % av bruttonationalprodukten dras in till det all-

männa för att omfördelas och åter utbetalas till flertalet medborgare i större eller mindre portioner. Gemensamt för de flesta väljargrupper är att de vill ha mer på bidragssidan men att de inte vill öka sin arbetsinsats för att ge det allmänna motsvarande större resurser för omfördelningen. När denna utvecklingslinje fört nu rådande samhällsekonomiska ordning till dess undergång, finns det då någon möjlighet att komma in på något annat ekonomiskt system? Genom demokratiska beslut?

Jag tror att peripetin i det svenska välfärdsdramat är mycket närmare i tiden än vad svensken i gemen tror. Tio års nedåtgående från 1976/77 och framåt kommer att framkalla helt nya politiska strömningar. Säkert kommer en allmän vilshenhet. Ovissheten blir stor om den rätta vägen ut ur den återvändsgränd, dit den politiska utvecklingen av egen kraft fört oss. Vi måste verka för att demokratin består provet.